

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

Iqtisodiy Tahlil Turlari Va Uning Ishlab Chiqarishni Boshqarishdagi Roli

Xoliqova SHaxlo

Jizzax politexnika instituti talabasi

Rasulov SHERzod

Jizzax politexnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Iqtisodiy tahlil – bu iqtisodiy jarayonlarni, tashkilotlar faoliyatini va resurslarni samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni o'rganish va baholash jarayonidir. Bu tahlil turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin va ishlab chiqarishni boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada iqtisodiy tahlilning asosiy turlari va ularning ishlab chiqarishni boshqarishdagi roli haqida kengroq ma'lumot beramiz.

Kalit so'zlar: iqtisodiy jarayon, foyda, xarajatlar, resurslar, iqtisodiy ko'rsatkichlar, statik tahlil, dinamik tahlil, kvantitativ tahlil, kvalitatif tahlil.

Iqtisodiy tahlil — iqtisodiy jarayonlarni, tashkilotlar faoliyatini, bozorlarni va iqtisodiy siyosatni o'rganish, baholash va tahlil qilish jarayonidir. Bu tahlil yordamida iqtisodiy ko'rsatkichlar, resurslar taqsimoti, xarajatlar va foyda kabi omillarni aniqlash va tushunish maqsadida turli usullar va metodologiyalar qo'llaniladi.

Iqtisodiy tahlilning asosiy maqsadi:

1. Ma'lumotlarni yig'ish: Iqtisodiy ko'rsatkichlar va statistik ma'lumotlarni to'plash.
2. Tahlil qilish: Olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash.
3. Prognoz qilish: Kelajakdagi iqtisodiy holatlarni prognoz qilish uchun mavjud ma'lumotlardan foydalanish.
4. Qaror qabul qilish: Tahlil natijalari asosida strategik qarorlarni qabul qilishda yordam berish.

Iqtisodiy tahlilning turlari

1. Kvalitatif Tahlil

Kvalitatif tahlil - bu ma'lumotlarni sifat jihatidan baholovchi usuldir. U asosan subyektiv fikr va tajribaga asoslanadi. Bu turdagi tahlil orqali muammolarni aniqlash, strategik rejalashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni o'rganish mumkin. Kvalitatif tahlil, malumotlarni chuqur va keng

qamrovda o'rganish usuli bo'lib, asosan insoniy tajribalar, fikrlar va hissiyotlarni tushunishga yo'naltiriladi. Bu tahlil usuli ko'pincha intervyu, fokus-guruhlar, kuzatuv va boshqa interaktiv usullar orqali ma'lumot to'playdi. Kvalitativ tahlilning asosiy maqsadi insonlarning muayyan hodisalarga yoki vaziyatlarga bo'lgan munosabatlarini va ularga berilgan ma'nolarni aniqlashdir.

Kvalitativ tahlilning asosiy xususiyatlari:

- Ma'lumot to'plash usullari: Intervyular, fokus-guruhlar, ochiq savollar orqali anketalar va kuzatuvlar kabi turli xil usullar yordamida ma'lumot yig'iladi.
- Tushunish: Kvalitativ tahlil insonlarning fikrlari va hissiyotlarini chuqur tushunishga yo'naltirilgan bo'lib, statistik raqamlar o'rniga hikoyalar va tajribalar bilan ishlaydi.
- Ma'noni aniqlash: Tadqiqotchilar yig'ilgan ma'lumotlardan umumiy mavzularni yoki naqshlarni aniqlashga harakat qiladilar, bu esa tadqiqot sohasidagi muhim jihatlarni ochib beradi.
- Moslashuvchanlik: Kvalitativ tadqiqot jarayonida yondashuv va metodologiya o'zgarishi mumkin, chunki tadqiqotchilar yangi ma'lumotlarga javob berishlari kerak.
- Natijalarni talqin qilish: Olingan natijalar kontekstga bog'liq holda talqin qilinadi, bu esa ularning qanday qilib jamiyat yoki madaniyatga ta'sir qilishini ko'rsatadi.

Kvalitativ tahlilning afzalliklari:

- ✓ Insoniy tajribalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.
- ✓ Yangilik kiritish imkonini beradi.
- ✓ Ma'lumotlarni keng qamrovda o'rganishga imkon yaratadi.

Kamchiliklari:

- ✓ Natijalar odatda kichik namunali bo'ladi va umumlashtirish qiyin.
- ✓ Subyektivlikka moyil bo'lishi mumkin.
- ✓ Tahlil jarayoni vaqt talab etuvchi hamda murakkab bo'lishi mumkin.

Kvalitativ tahlil ijtimoiy fanlarda keng qo'llaniladi va turli sohalarda (psixologiya, antropologiya, sotsiologiya) inson hayoti bilan bog'liq masalalarni o'rganishda juda foydali hisoblanadi.

2. Kvantitativ Tahlil

Kvantitativ tahlil - bu statistik ma'lumotlar va raqamlar asosida amalga oshiriladi. Ushbu turdagi tahlilda matematik modellar, statistik metodlar va hisob-kitoblar qo'llaniladi. U ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda, xarajatlarni kamaytirishda va foydani ko'paytirishda yordam beradi.

Kvantitativ tahlil — bu ma'lumotlarni raqamlash va statistik usullar yordamida tahlil qilish jarayonidir. U ko'plab sohalarda, jumladan iqtisodiyot, sotsiologiya, psixologiya, marketing tadqiqotlari va boshqa fanlarda qo'llaniladi. Kvantitativ tahlilning asosiy maqsadi ma'lumotlarni o'lchash va ulardan aniq xulosalar chiqarishdir.

Kvantitativ Tahlilning Asosiy Bosqichlari:

Ma'lumot yig'ish:

- Anketalar, eksperimentlar yoki mavjud statistik ma'lumotlardan foydalanish orqali ma'lumot to'plash.

Ma'lumotni tayyorlash:

- Yig'ilgan ma'lumotlarni tozalash va strukturaga solish. Bu bosqichda noaniq yoki noto'g'ri ma'lumotlar olib tashlanadi.

Statistik tahlil:

- Olingan ma'lumotlar ustida statistik usullarni qo'llash (masalan, tasodifiy namuna olish, regressiya tahlili, korrelyatsiya).

Natijalarni talqin qilish:

- Statistik natijalarni izohlash va ular asosida xulosalar chiqarish.

Hisobot tayyorlash:

- Tahlil natijalarini grafiklar, jadval va diagrammalar orqali taqdim etish.

Kvantitativ Tahlilning Afzalliklari:

- Obyektivlik: Raqamli ko'rsatkichlar yordamida aniq natijalarga erishiladi.
- Takrorlanuvchanlik: Bir xil usuldan foydalangan holda qayta olingan natijalar bir xil bo'lishi mumkin.
- Keng qamrovli tahlil imkoniyatlari: Katta hajmdagi ma'lumotlarni tezda qayta ishlash imkonini beradi.

Kamchiliklari:

- Sifatni e'tiborsiz qoldirish mumkin: Raqamli ko'rsatkichlarga asoslangan tahlilda sifatli omillar ko'pincha e'tibordan chetda qolishi mumkin.
- Murakkab holatlarni hisobga ololmaslik: Ijtimoiy hodisalar murakkab bo'lishi mumkin va ularni faqat raqamlar bilan ifodalash qiyin bo'lishi mumkin.

3. *Dinamik Tahlil*

Dinamik tahlil vaqt o'zgarishini hisobga oluvchi metodologiya hisoblanadi. U iqtisodiyotning vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishini ko'rishga yordam beradi, bu esa kelajakda strategiyalarni belgilashda muhimdir. Bu usul yordamida muammolarni hal qilishda tizimning vaqtga bog'liq xususiyatlari va jarayonlari, shuningdek, ularning o'zaro ta'siri hisobga olinadi.

Dinamik tahlil jarayonida quyidagi asosiy elementlar ko'rib chiqiladi:

- Vaqt – dinamik tahlil vaqt davomida qanday o'zgarishlar ro'y berayotganini aniqlashga yordam beradi.
- Tizim – tahlil qilinayotgan ob'ekt yoki jarayonni tashkil etuvchi elementlar va ularning o'zaro aloqalari.
- O'zgaruvchilar – tizimda vaqt o'tishi bilan o'zgaradigan parametrlar (masalan, narxlar, talab, taklif).
- Model – haqiqatni soddalashtirilgan ko'rinishda ifodalovchi matematik yoki grafik modellar orqali tizimning dinamikasini tushunishga yordam beradi.

Dinamik tahlil usuli ko'plab sohalarda, masalan:

- ✓ Iqtisodiy prognozlash,
- ✓ Investitsiyalarni baholash,
- ✓ Resurslarni boshqarish,
- ✓ Ekologik muammolarni tadqiq qilish kabi sohalarda qo'llaniladi.

Bu usul yordamida dastlabki shartlarga asoslanib kelajakdagi vaziyatlarni bashorat qilish mumkin bo'ladi.

4. *Statik Tahlil*

Statik tahlilda bir vaqtning o'zida mavjud bo'lgan holat yoki jarayonlar ko'rib chiqiladi. Bu

orqali aniq bir davrdagi iqtisodiy ko'rsatkichlarni baholash imkonini beradi. Statik tahlil – bu tizim yoki strukturaning statik xususiyatlarini o'rganish uchun qo'llaniladigan usul. U asosan muhandislik va fizika sohalarida qo'llaniladi, masalan, binolar, ko'priklar yoki mexanik tizimlar kabi strukturaviy elementlarning kuchlanishini, deformatsiyasini va barqarorligini aniqlashda ishlatiladi.

Statik tahlilning asosiy tamoyillari quyidagilar:

- Tenglama va kuchlar: Statik tahlil uchun kuchlar va momentlarni tenglamalar yordamida hisoblash kerak. Tizimdagi barcha kuchlar tenglashuvi (balans) ta'minlanishi kerak.
- O'zaro ta'sir: Har bir element o'zaro ta'sir qilishini hisobga olish zarur. Bu, masalan, bir qismlarning boshqa qismlarga qanday ta'sir qilishini aniqlashni talab qiladi.
- Geometriya: Strukturaviy elementlarning geometrik xususiyatlari ham tahlilda muhim rol o'ynaydi. Bularning ichida uzunlik, kenglik, balandlik va burchaklar kiradi.
- Material xususiyatlari: Tizim yoki strukturaning materiallari (masalan, po'lat, beton yoki yog'och) statik tahlilda hisobga olinishi kerak, chunki har bir materialning o'ziga xos kuchlanish chegaralari bor.

Statik tahlil ko'pincha quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

- ✓ Kuchlarni analiz qilish: Kuchlarning yo'nalishi va kattaligini aniq belgilash.
- ✓ Momentni hisoblash: Strukturadagi turli nuqtalarda momentlarni hisoblash orqali barqarorlikni aniqlash.
- ✓ Deformatsiya analizi: Strukturada yuzaga keladigan deformatsiyalarni hisoblash.
- ✓ Sifatli grafikalar: Kuchlar va deformatsiyalarni tasvirlovchi grafikalar chizish.

Statik tahlil natijalari muhandislik dizaynida qo'llaniladi va xavfsizlikni ta'minlaydi.

Iqtisodiy Tahlilning Ishlab Chiqarishni Boshqarishdagi Roli

Iqtisodiy tahlil ishlab chiqarishni boshqarishda bir qator muhim vazifalarni bajaradi:

- ✓ Qaror Qabul Qilish Jarayoni
- ✓ Iqtisodiy tahlillarning natijalari rahbarlarga to'g'ri qarorlar qabul qilishda yordam beradi, chunki ular mavjud resurslardan qanday foydalanishni yaxshiroq tushunishga imkon yaratadi.
- ✓ Resurslardan Foydalanishni Optimallashtirish

Tahlillar orqali tashkilot ichidagi resurslarning iste'moli va samaradorligi haqida aniq ma'lumotga ega bo'lish mumkin, bu esa resurslardan maksimal darajada foydalanishga yordam beradi.

Strategik Rejalashtirish

Iqtisodiy analiz strategik rejalashtirish jarayonida ham muhim rol o'ynaydi, chunki u bozor sharoitlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi va raqobatbardosh strategiyalarni ishlab chiqishga imkon yaratadi.

Risklarni Baholash

Tashkilotlar uchun risklarni aniqlash va baholash juda muhimdir, chunki bu ular uchun potentsial zararlarni kamaytirishga yordam beradi hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Iqtisodiy Tahlillardan Foydalanish Misollar

Iqtisodiy analizlarning muvaffaqiyatli qo'llanilishi misollariga quyidagilar kiradi:

- Xarajat-Ta'sir Analizi: Kompaniya yangi mahsulot ishlab chiqarishga kirganda xarajat-tasiri

analizidan foydalanib, yangi mahsulotdan kutayotgan foydasini oldindan hisoblaydi.

- Bozor O'rganish: Raqobatchilarni o'rganish orqali kompaniya o'zining marketing strategiyasini yanada takomillashtirishi mumkin.
- Samaradorlik Bahosi: Ishlab chiqarish jarayonidagi har bir bosqichning samaradorligini baholab, kompaniya chiqindilarni kamaytirishi va ish jarayoni samaradorligini oshirishi mumkin.

Xulosa

Iqtisodiy tahlil turli sohalarda qo'llanilishi mumkin, masalan:

- ✓ Tashkilotlarning moliyaviy holatini baholash.
- ✓ Bozor tendensiyalarini o'rganish.
- ✓ Davlat siyosatini baholash va taklif etish.
- ✓ Investitsiya imkoniyatlarini tahlil qilish.

Umuman olganda, iqtisodiy tahlil iqtisodiyotning turli jabhalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi va samarali qarorlar qabul qilish uchun muhim vosita hisoblanadi.

Iqtisodiy tahlilishlarning turli shakllari tashkilotlarga nafaqat hozirgi holatlarini baholashga, balki kelajakdagi rivojlanish istiqbollari aniqlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharifa, R., & Sayyora, M. (2023). HISTORY OF EMERGENCE OF MANAGEMENT AND ITS PLACE TODAY. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(16), 1093-1096.
2. Sharifa, R. (2023). DIRECTIONS FOR INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS IN REGIONS. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 2(16), 1088-1092.
3. Sharof, R. S. (2023). Analysis of The State Employment Policy Aimed at The Employment of Labor Resources in The Republic of Uzbekistan. *International Journal of Human Capital and Innovative Management*, 1(1), 54-61.
4. Расулов, Ш. Ш. Ў. (2024). ТАДБИРКОРЛИК КОРХОНАЛАРИДА ЭКСПОРТ КЎЛАМИНИ ОШИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика)*, (6), 255-261.
5. Keldiyorovich, O. I., & Sharof o'g'li, R. S. (2023). PUL OQIMLARI TO'G'RISIDAGI HISOBOTLARNI TUZISHGA QO'YILGAN TALABLAR. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(1), 276-283.
6. Mahliyo, Y., & Sherzod, R. (2025, April). IQTISODIY TAHLIL USULLARINING MUHIM JIHATLARI. In *International Conference on Adaptive Learning Technologies* (Vol. 16, pp. 7-9).
7. Sharof o'g'li, R. S., & Maxkamova, S. Z. (2024, June). MAMLAKATIMIZDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. In *International Conference on Adaptive Learning Technologies* (Vol. 5, pp. 161-165).